

mgr JUSTYNA MICHALSKA
Katedra Prawa Konstytucyjnego
Uniwersytet Wrocławski

PRAWO DO ODSZKODOWANIA ZA SZKODY SPOWODOWANE NIEZGODNYM Z PRAWEM PRAWOMOCNYM ORZECZENIEM SĄDU

1. Słów kilka o odpowiedzialności odszkodowawczej w ogólności

Instytucja odpowiedzialności odszkodowawczej jest jedną z najważniejszych emanacji prawa cywilnego. Podstawowym, choć niejedynym, warunkiem powstania zobowiązania odszkodowawczego jest wystąpienie samodzielnej i autonomicznej przesłanki w postaci szkody. Samo zaś źródło odpowiedzialności odszkodowawczej stanowi idea sprawiedliwości wyrównawczej, która w konkretnym przypadku musi wynikać z obowiązującej normy prawnej.

Normatywną podstawę domagania się roszczeń odszkodowawczych od Skarbu Państwa tworzą art. 77 ust. 1 Konstytucji RP i art. 417–417¹ Kodeksu cywilnego. Na ich podstawie za niezgodne z prawem działanie lub zaniechanie organu władzy publicznej odpowiedzialność ponosi Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego lub inna osoba prawna wykonująca władzę publiczną z mocy prawa bądź której wykonywanie zadań z zakresu tej władzy zlecono na podstawie porozumienia. Wobec powyższego wskazanie konkretnego funkcjonariusza, który wyrządził szkodę, nie jest konieczne przy dochodzeniu roszczeń odszkodowawczych, ponieważ odpowiedzialność jest ponoszona przez instytucję jako strukturę organizacyjną¹. Warto nadmienić, że rozwijanie zasad odpowiedzialności władzy publicznej jest zarazem charakterystycznym indikatorem dla systemu demokratycznego i dla oceny relacji pomiędzy władzą publiczną a obywatelem².

Prawo polskie nie definiuje pojęcia szkody. Termin ten interpretuje się przeważnie w ramach prawa konstytucyjnego, prawa cywilnego albo prawa pracy używając jego potocznego znaczenia³. Już podczas prac przygotowawczych nad projektem Kodeksu zobowiązań z 1934 r. formułowanie legalnej definicji szkody uznano za bezcelowe, gdyż wystarczające było potoczne znaczenie tego terminu⁴. Niemal 30 lat

1 M. Haczkowska, *Ustawa o odpowiedzialności majątkowej funkcjonariuszy publicznych – komentarz*, Wrocław 2011, s. 20–21.

2 M. Safjan, *Konstytucyjne podstawy odpowiedzialności odszkodowawczej władzy publicznej – tendencje i nowe wyzwania*, wykład wygłoszony w siedzibie Sądu Najwyższego Izraela 20 października 2003 r.

3 *Ibidem*.

4 *Uzasadnienie do Kodeksu zobowiązań z 1934 r.*, Warszawa 1934, s. 191.

później, w uchwale z dnia 22 listopada 1963 r. Sąd Najwyższy wyraził podobną opinię, stanowiąc że „[...] szkoda w znaczeniu potocznym jest różnicą pomiędzy tym, czym poszkodowany dysponowałby w zakresie wartości, których szkoda dotyczy, gdyby nie było zdarzenia powodującego szkodę, a tym czym dysponuje rzeczywiście na skutek tego zdarzenia [...]”⁵.

Również aktualnie w obrębie prawa cywilnego rozumienie pojęcia szkody opiera się na regułach znaczeniowych języka potocznego oraz jedynie uzupełniając na nielicznych przepisach szczególnych. Biorąc pod uwagę powyższe, można najogólniej powiedzieć, że szkoda to „wszelkie uszczerbki w dobrach lub interesach prawnie chronionych, których poszkodowany doznał wbrew swojej woli”⁶. Nie ma natomiast zgodności co do objęcia definicją szkody uszczerbków o charakterze niemajątkowym. W Kodeksie cywilnym uszczerbki o charakterze niemajątkowym zostały określone mianem krzywdy, a kwota pieniężna uzyskana celem jej rekompensaty to zadośćuczynienie. Takie rozwiązanie sugeruje, że szkoda i odszkodowanie to różnorakie terminy. Jednakże przeczą temu inne zwroty ustawowe wskazujące, że „krzywda i zadośćuczynienie stanowią szczególną postać szkody i odszkodowania”⁷. Jedynie celem przypomnienia warto nadmienić, że szkoda majątkowa może wystąpić w postaci straty (*damnum emergens*), stanowiącej zmniejszenie majątku poszkodowanego w wyniku zdarzenia związanego z czyjąś odpowiedzialnością lub utraconych korzyści (*lucrum cessans*) – straty w przyroście majątku poszkodowanego powstałej na skutek zdarzenia związanego z czyjąś odpowiedzialnością. Pod pojęciem szkody niemajątkowej rozumie się tak szkodę na osobie, jak i szkodę na mieniu. Podział ten został poczyniony ze względu na kryterium dobra bezpośrednio naruszonego, nie zaś konsekwencji o charakterze majątkowym lub też niemajątkowym, które stąd wynikają. Tym samym szkoda na osobie ujmuje w swoje ramy nie tylko krzywdę, ale również szkodę majątkową. Natomiast szkoda na mieniu występuje tylko w formie szkody majątkowej⁸.

2. Odpowiedzialność odszkodowawcza państwa w przepisach Konstytucji RP

Artykuł 178 Konstytucji RP przypisuje sędziom niezawisłość oraz podleganie jedynie Konstytucji oraz ustawom. Dla tak pojętej niezawisłości fundamentalna jest osobista niezawisłość sędziów, odpowiednio do której rozstrzygnięcia podejmowane są przez sędziów adekwatnie z ich wewnętrznym przekonaniem i sumieniem, niezależnie od jakichkolwiek nacisków z zewnątrz, działających w ramach prawa. Niezawisłość sędziowska nie oznacza jednak arbitralności w orzeczeniach.

Artykuł 77 Konstytucji RP przyznaje każdemu prawo do wynagrodzenia szkody wyrządzonej przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej. Wymie-

5 III PO 31/63, OSNCP 1964, Nr 7–8, poz. 128.

6 Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2008, s. 91.

7 *Ibidem*, s. 92.

8 Z. Radwański, A. Olejniczak, *op. cit.*, s. 92.

niony wyżej przepis ma charakter gwarancyjny, zgodnie z którym ustawą nie można pozbawić drogi sądowej do dochodzenia naruszonych praw lub wolności⁹.

Standardy wyznaczone przez Konstytucję zapewniają każdemu naprawienie szkody, którą wyrządzono mu niezgodnym z prawem działaniem organu władzy publicznej. Artykuł 77 ustanawia dwie różne formy gwarancji praw i wolności jednostki. Pierwsza z nich to odpowiedzialność władz publicznych za szkody, które powstały w skutek działania niezgodnie z prawem, druga zaś zapewnia zakaz zamykania drogi sądowej do dochodzenia roszczeń wynikłych z naruszenia praw i wolności¹⁰.

Pojęcie szkody ujęte w Konstytucji ma bez wątpienia szeroki zakres i nie jest ograniczone jedynie do szkody materialnej, ponieważ pozbawienie kogoś przysługujących mu wolności może powodować nie tylko szkody materialne, ale także szkody moralne. Oba rodzaje uszczerbków na gruncie art. 77 Konstytucji RP są podstawą dochodzenia roszczeń w razie niezgodnego z prawem działania organu państwa¹¹.

W granicach odpowiedzialności za niezgodne z prawem wykonywanie władzy publicznej odpowiedzialność za działanie tego typu rozkłada się wewnątrz tego organu władzy publicznej. Przyjęte rozwiązanie nie wpływa w żaden sposób na odpowiedzialność ponoszoną względem podmiotu, wobec którego nastąpiło niezgodne z prawem wykonanie władzy państwowej. Dotyczy to także przypadku, gdy sprawcą działania powodującego powstanie szkody był konkretny funkcjonariusz, ponieważ to nie on bezpośrednio ponosi odpowiedzialność względem poszkodowanego, ale podmiot określony przepisem art. 417 Kodeksu cywilnego.

Koncepcja ta wydaje się być bez wątpienia zadowalająca dla poszkodowanego działaniem organu władzy państwowej wykonującego władzę publiczną niezgodnie z prawem. Odpowiedzialność względem poszkodowanego jest ponoszona przez Skarb Państwa, jednostki samorządu terytorialnego lub inne osoby prawne wykonujące władzę publiczną z mocy samego prawa. Rozwiązanie to zdecydowanie urzeczywistnia odpowiedzialność odszkodowawczą, przede wszystkim jeśli się bierze pod uwagę wypłacalność oraz brak problemu w przypadku egzekwowania odszkodowania, ponieważ w porównaniu z dochodzeniem odszkodowania bezpośrednio od funkcjonariusza bez wątpienia byłoby to zdecydowanie trudniejsze¹².

Czyniąc rozważania na temat odpowiedzialności państwa za szkody powstałe w wyniku wydania prawomocnego orzeczenia sądu, należy podkreślić, że pomimo istnienia wielu instytucji zapewniających ochronę praw podmiotowych, w tym m.in. zasady niezawisłości sędziowskiej i zasady instancyjności postępowania, wydane orzeczenia nadal bywają błędne. Kwestia ta jest istotna przede wszystkim w związku z zasadą stabilności prawomocnych orzeczeń sądowych, która wchodzi w skład zasady zaufania obywateli do państwa, zasady pewności prawa, a także zasady państwa prawnego. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego problem ten także został zauważony. Trybunał Konstytucyjny w wyroku SK 77/06 z dnia 1 kwietnia 2008 r. zauważa, że: „[...] dochodzenie szkód wyrządzonych przez prawomocne

9 B. Rakoczy, *Ustawa o odpowiedzialności majątkowej funkcjonariuszy publicznych – komentarz*, Warszawa 2012, s. 12.

10 *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. T. 5, red. L. Garlicki, Warszawa 2007, s. 1.

11 W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 83.

12 B. Rakoczy, *op. cit.*, s. 13.

orzeczenia sądowe, nawet jeśli nie wiąże się z uchyleniem takiego orzeczenia, podważa zawsze w pewien sposób autorytet władzy sądowniczej [...]”¹³. Z kolei, jak słusznie stwierdza E. Bagińska, w orzeczeniu SK 34/07 Trybunał Konstytucyjny przyjmuje zasadę efektywności ochrony roszczeń odszkodowawczych, które są ujęte w ramy art. 77 ust. 1 Konstytucji RP. Realizacja powyższej zasady jest możliwa dzięki wdrożeniu mechanizmu kontroli prawomocnych rozstrzygnięć¹⁴.

Powyższe orzeczenie wskazywało również zagrożenia intertemporalne związane z zamknięciem od 17 października 1997 r. do 1 września 2004 r. drogi sądowej dla dochodzenia roszczeń o odszkodowanie za niezgodne z prawem orzeczenie sądu, które uprawomocniało się przed 1 września 2004 r. Trybunał stwierdził, że: „art. 5 ustawy z dnia 17 czerwca 2009 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 162, poz. 1692) w zakresie, w jakim wyłącza skargę o stwierdzenie niezgodności z prawem orzeczenia sądu wyrządzającego szkodę, które stało się prawomocne po dniu wejścia w życie Konstytucji RP, jest niezgodny z art. 77 ust. 2 w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP”.

3. Odpowiedzialność państwa za szkody wyrządzone niezgodnym z prawem prawomocnym orzeczeniem sądu

Decyzje podejmowane przez sędziego są wynikiem stosowanej przez niego wykładni, która w zależności od przedmiotu i stosowanych metod może kształtować się różnorodnie. W procesie interpretacji dokonywanej przez sędziego zawarte są zarówno elementy subiektywne, jak i zależne od osoby dokonującej wykładni¹⁵.

Przy tak przyjętych założeniach ustalenie słuszności rozstrzygnięcia wydanego przez sędziego jest bezwątpienia trudne, w szczególności w przypadku zawitych stanów prawnych i faktycznych, ponieważ stwarzają one szerokie pole dla dyskrecyjnej decyzji sędziego¹⁶. Nie sposób się także nie zgodzić z przyjętym przez Sąd Najwyższy poglądem¹⁷ przyjmującym, że za naruszenie prawa oraz wszelkie przypadki rozbieżności w orzecznictwie sądowym mogą doprowadzić do zakwestionowania niezawisłości sędziowskiej. Mając zatem na uwadze specyfikę wykonywania władzy sądowniczej, nie sposób zgodzić się z twierdzeniem, że każdy wyraz niezgodności z prawem jest źródłem powstania odszkodowawczego władzy publicznej.

Podstawą powstania odpowiedzialności Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego na gruncie art. 417¹ k.c. jest konieczność uzyskania odpowiedniego prejudykatu, który stwierdzi niezgodność z prawem działania lub zaniechania w sferze wykonywania władzy publicznej. W porównaniu z art. 417 k.c. normy zawarte w art. 417¹ par. 1–3 k.c. mają węższy zakres zastosowania. Polega to na tym,

13 OTK- A 2008 r., Nr 3, poz. 39.

14 E. Bagińska, J. Parchomiuk, *Odpowiedzialność odszkodowawcza w administracji*, [w:] *System prawa administracyjnego*, red. R. Hausner, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, t. XII, Warszawa 2010, s. 308.

15 J. Gudowski, *Cywilnoprawna odpowiedzialność sędziego (z uwzględnieniem aspektów historycznych i prawnoporównawczych)*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiegło, M. Szpunar, Kraków 2005, s. 993 i n.

16 *Kodeks cywilny. Komentarz*. T. 1, red. K. Pietrzykowski, Legalis, Warszawa 2011.

17 Wyrok z dnia 12 września 1991 r., III ARN 32/91, PUG 1992, Nr 2, s. 59.

że podstawą odpowiedzialności odszkodowawczej nie jest każdy niezgodny z prawem akt normatywny, orzeczenie lub decyzja, ale tylko taki, którego niezgodność została uprzednio stwierdzona w odpowiednim postępowaniu¹⁸.

W przypadku odpowiedzialności na podstawie art. 417¹ par. 2 i 3 k.c. istotna jest kwestia związana z prejudykatem stwierdzającym niezgodność z prawem wydania lub niewydania prawomocnego orzeczenia albo ostatecznej decyzji, czyli orzeczeniem niewydanym przez sąd odszkodowawczy, a będący jednocześnie przesłanką odpowiedzialności. Sama szkoda i związek przyczynowy jako przesłanki nie są aż tak problematyczne. Artykuł 417¹ par. 2 k.c. wskazuje na konieczność wykazania, że szkoda powstała w wyniku wydania niezgodnego z prawem prawomocnego orzeczenia lub ostatecznej decyzji, nie zaś przy ich wykonywaniu¹⁹.

E. Bagińska wskazuje sytuacje, w których od uzyskania prejudykatu uzależnia się możliwość wystąpienia na podstawie art. 417¹ par. 2 k.c. przeciwko Skarbowi Państwa z roszczeniem odszkodowawczym. W jego ramach mieści się wznowienie postępowania, rozstrzygnięcie w sprawie o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, zastosowanie trybów skargi kasacyjnej oraz postępowanie o unieważnienie orzeczenia sądu na podstawie art. 64 ustawy o Sądzie Najwyższym i art. 172 ustawy Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi²⁰.

Ustawodawca w przepisie art. 424¹ k.p.c. wskazuje rozstrzygnięcia, od których można wnieść skargę o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia. Stanowi on, że można żądać stwierdzenia niezgodności z prawem prawomocnego wyroku sądu drugiej instancji kończącego postępowanie w sprawie, jeżeli przez jego wydanie stronie została wyrządzona szkoda, a zmiana lub uchylenie tego wyroku w drodze przysługujących stronie środków prawnych nie było i nie jest możliwe. W dalszej części tego artykułu ustawodawca zastrzega, że w wyjątkowych wypadkach, gdy niezgodność z prawem wynika z naruszenia podstawowych zasad porządku prawnego lub konstytucyjnych wolności albo praw człowieka i obywatela, można także żądać stwierdzenia niezgodności z prawem prawomocnego wyroku sądu pierwszej lub drugiej instancji kończącego postępowanie w sprawie, jeżeli strona nie skorzystała z przysługujących jej środków prawnych, chyba że jest możliwa zmiana lub uchylenie wyroku w drodze innych przysługujących stronie środków prawnych.

Podobna regulacja dotycząca prawomocnych postanowień co do istoty sprawy kończących postępowanie ujęta jest w ramy art. 519² Kodeksu postępowania cywilnego. Przepis ten stanowi, że można żądać stwierdzenia niezgodności z prawem prawomocnego postanowienia co do istoty sprawy przed sądem drugiej instancji, który kończy postępowanie w sprawie, jeżeli wydanie postanowienia wyrządziło u strony szkodę, a zmiana lub uchylenie tego postanowienia w ramach przysługujących stronie środków prawnych nie było i nie jest możliwe. Paragraf drugi dodatkowo reguluje wyjątkowe sytuacje, gdzie niezgodność z prawem wynika z naruszenia podstawowych zasad porządku prawnego lub konstytucyjnych wolności albo praw człowieka i obywatela. W tych przypadkach można ponadto żądać stwierdzenia niezgodności z prawem prawomocnego postanowienia co do istoty sprawy sądu

18 J. Kremis, E. Gniewek, *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 724 i n.

19 M. Safjan, *Odpowiedzialność odszkodowawcza*, s. 67.

20 E. Bagińska, J. Parchomiuk, *op. cit.*, s. 308.

pierwszej lub drugiej instancji kończącego postępowanie w sprawie. Sposobność taka występuje również, gdy strona nie skorzystała z przysługujących jej środków prawnych. Jednakże nie będzie to możliwe, gdy zmiana lub uchylenie postanowienia może nastąpić w drodze innych przysługujących stronie środków prawnych.

Sprawy, w których następuje stwierdzenie wykonalności wyroków sądów państw obcych oraz wyroków lub stwierdzenia zawarcia ugody przed sądami polubownymi państw obcych, uregulowane także są w Kodeksie postępowania cywilnego w art. 1148¹ par. 3, art. 1151¹ par. 3 i art. 1215 par. 3.

Artykuł 1148¹ par. 3 stanowi, że na postanowienie sądu okręgowego w przedmiocie ustalenia²¹ przysługuje zażalenie, natomiast na postanowienia sądu apelacyjnego – skarga kasacyjna. Możliwość żądania wznowienia postępowania istnieje także w przypadku uprzedniego zakończenia prawomocnym postanowieniem w przedmiocie ustalenia oraz stwierdzenia niezgodności z prawem prawomocnego postanowienia wydanego w tym przedmiocie.

Artykuł 1151¹ par. 3: Na postanowienie sądu okręgowego w przedmiocie nadania klauzuli wykonalności służy zażalenie, a od postanowienia sądu apelacyjnego – skarga kasacyjna; można także żądać wznowienia postępowania, które zostało zakończone prawomocnym postanowieniem w przedmiocie nadania klauzuli wykonalności, oraz stwierdzenia niezgodności z prawem prawomocnego postanowienia wydanego w tym przedmiocie. Przepisu art. 795 par. 2 nie stosuje się.

Artykuł 1215 par. 3: Od postanowienia sądu drugiej instancji w przedmiocie uznania albo stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego wydanego za granicą lub ugody zawartej przed sądem polubownym za granicą przysługuje skarga kasacyjna; można także żądać wznowienia postępowania zakończonego prawomocnym postanowieniem w przedmiocie uznania lub stwierdzenia wykonalności oraz stwierdzenia niezgodności z prawem prawomocnego postanowienia wydanego w tym przedmiocie.

Wyżej wskazane przesłanki skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnych rozstrzygnięć w przypadku ich uwzględnienia nie podważają prawomocności rozstrzygnięcia, natomiast w zakresie odpowiedzialności Skarbu Państwa dają możliwość uznania, że orzeczenie, które zostało wydane niezgodnie z prawem, tak samo jak powstała szkoda i adekwatny związek przyczynowy, jest jedną z przesłanek powstania tej właśnie odpowiedzialności. Dodatkowo, niezgodność z prawem powinna zostać stwierdzona w odpowiednim postępowaniu. Do obowiązków poszkodowanego należy uprawdopodobnienie szkody oraz wykazanie związku przyczynowego. Skarga jest rozpatrywana w granicach zaskarżenia i w granicach podstaw zgodnie z art. 424¹⁰ k.p.c., zaś przedmiotem skargi nie mogą być ustalenia faktyczne i dowodowe, jak jest to określone w art. 424⁴ k.p.c.

Stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego wyroku lub ostatecznej decyzji przebiega według przepisów postępowania w jakim zapadło rozstrzygnięcie. Jednakże trzeba pamiętać, że odpowiedzialność odszkodowawcza na podstawie art. 417¹ par. 2 k.c. jest możliwa tylko w przypadku prawomocnych orzeczeń i ostatecznych decyzji. Odpowiedzialność odszkodowawcza powstaje więc w przypadku wy-

21 Ustalenie dotyczy orzeczenia sądu państwa obcego podlegającego albo nie podlegającego uznaniu (art. 1148 par. 1 k.p.c.)

czerpania toku instancyjnego oraz uzyskania prejudykatu stwierdzającego wydanie prawomocnego orzeczenia lub ostatecznej decyzji z naruszeniem prawa. Warto zaznaczyć, że rodzaj prejudykatu, który jest konieczny do osiągnięcia odszkodowania, warunkowany jest charakterem orzeczenia lub decyzji będących przyczyną powstania szkody²².

W przypadku uwzględnienia skargi orzeczenie nadal pozostaje prawomocne, jednakże stwierdza się jego niezgodność z określonym przepisem prawa. To automatycznie powoduje powstanie przesłanki odpowiedzialności państwa na podstawie art. 417¹ par. 2 k.c.²³

Jednym ze sposobów nabycia prejudykatu jest postępowanie o wznowienie postępowania sądowego. Ta forma jest ściśle związana z przesłankami wznowienia postępowania i jest ujęta w zamknięty katalog norm z art. 399 – art. 408 k.p.c.

Sąd orzekający o odszkodowaniu jest związany ustaleniami co do niezgodności z prawem zaskarżonego orzeczenia. Jednakże związanie sądu ustaleniami co do powstania szkody wydaje się być nieuzasadnione, ponieważ była ona tylko uprawdopodobniona²⁴.

Powszechnie panuje pogląd dotyczący autonomicznego rozumienia bezprawności na gruncie reżimu odpowiedzialności odszkodowawczej za bezprawie judykacyjne²⁵. Zostało ono wyrażone również w orzeczeniu I CPN 33/06 Sądu Najwyższego: „[...] mimo braku wyraźnych podstaw normatywnych, niezgodność z prawem rodzącą odpowiedzialność odszkodowawczą Skarbu Państwa musi mieć charakter kwalifikowany, elementarny i oczywisty, tylko bowiem w takim przypadku orzeczeniu sądu można przypisać cechę bezprawności”²⁶.

Skarga kasacyjna, która została uwzględniona, także jest jedną z form uzyskania prejudykatu koniecznego do dochodzenia roszczeń odszkodowawczych na gruncie art. 417¹ par. 2 k.c., wynika to z samej istoty instytucji skargi kasacyjnej, która służy kontroli orzeczeń pod kątem ich niezgodności z prawem.

Nie tylko w doktrynie, ale także w orzecznictwie nie ma jednolitego stanowiska odnośnie problematyki odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za nieprawomocne orzeczenia. Jest to związane z brakiem uprzedniego uzyskania prejudykatu. Powołując się na orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego w sprawie o sygnaturze SK 18/00, E. Bagińska jest zdania, że obowiązek odszkodowawczy powstaje dopiero po wyczerpaniu środków przewidzianych w toku instancji, ponieważ w ten właśnie sposób zostaje przeniesiona część ryzyka za działania organów, a w szczególności organów pierwszej instancji, na podmioty, które domagają się ochrony, w ramach błędów mogących zostać skorygowanych w czasie trwania postępowania²⁷. Natomiast przeciwnego zadania w tej kwestii są K. Matuszyk i M. Safjan, którzy

22 Kodeks cywilny....

23 M. Safjan, *Odpowiedzialność odszkodowawcza władzy publicznej (po 1 września 2004 roku)*, Warszawa 2004, s. 70.

24 E. Bagińska, J. Parchomiuk, *op. cit.*, s. 318.

25 J. Gudowski, *Cywilnoprawna odpowiedzialność sędziego (z uwzględnieniem aspektów historycznych i prawnoporównawczych)*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, Zakamycze 2005, s. 994.

26 OSN 2007, Nr 2, poz. 36.

27 E. Bagińska, J. Parchomiuk, *op. cit.*, s. 313.

z kolei, opierając się na orzeczeniu Sądu Najwyższego w sprawie o sygnaturze II CO 17/08, wyrażają zdanie, że za orzeczenia nieprawomocne jak najbardziej można dochodzić roszczeń odszkodowawczych na zasadach ogólnych z art. 417 k.c.²⁸.

Należy jednak mieć na uwadze, że norma wyinterpretowana z art. 424^{1b} k.p.c. dopuszcza możliwość dochodzenia roszczeń odszkodowawczych przed sądem okręgowym w ramach skargi, których podstawą jest szkoda wynikła z wydania prawomocnego orzeczenia. Nie jest też wymagane uprzednie stwierdzenie niezgodności orzeczenia z prawem, w przypadku gdy strona skorzystała z przysługujących jej środków prawnych.

Dodatkowo regulacja zawarta w art. 415 k.p.c. nie wyłącza możliwości dochodzenia naprawienia szkody bezpośrednio od Skarbu Państwa, bez względu od postępowania restytucyjnego²⁹. W przypadku unieważnienia przez Sąd Najwyższy prawomocnego orzeczenia w ramach trybu z art. 64 ustawy o Sądzie Najwyższym konsekwencje są takie same.

Regulacja dotycząca odpowiedzialności Skarbu Państwa za orzeczenia sądów karnych została zawarta w przepisach art. 552–art. 559 k.p.k. Oparta jest ona na zasadzie ryzyka.

Wniesienie roszczenia odszkodowawczego jest możliwe po spełnieniu się określonych przesłanek, a mianowicie:

1. niesłuszne skazanie,
2. niesłuszne zastosowanie środka zabezpieczającego,
3. niesłuszne tymczasowe aresztowanie,
4. niesłuszne tymczasowe zatrzymanie.

Należy zaznaczyć, że roszczenia są ściśle związane z osobą samego oskarżonego, z wyjątkiem przewidzianym przez art. 556 k.p.k., który zakłada możliwość dochodzenia roszczeń odszkodowawczych na zasadzie słuszności środków na utrzymanie w przypadku śmierci oskarżonego.

Roszczenie odszkodowawcze na rzecz obwinionego, który na skutek wznowienia postępowania lub kasacji został uniewinniony albo wobec którego umorzono postępowanie w wyniku okoliczności nieuwzględnionych w postępowaniu wcześniejszym, przewidziane jest również w dziale XXII rozdziału 20 k.p.o.w. (art. 114–116 ustawy). Osoba niewątpliwie niesłusznie zatrzymana oraz osoba osadzona w zakładzie karnym na podstawie art. 82 par. 5 pkt 2 lub pkt 3, jaka została później prawomocnie uniewinniona albo wobec której prawomocnie umorzono postępowanie, może domagać się odszkodowania oraz zadośćuczynienia.

Warto zauważyć, że w porównaniu do k.p.k. przepisy k.p.o.w. przewidują bardziej rozbudowany zakres przesłanek, które dają prawo dochodzenia roszczeń odszkodowawczych osobom poszkodowanym pośrednio orzeczeniem, ponieważ przewidziana jest możliwość wstąpienia w jego prawa przez małżonka, dzieci oraz rodziców zmarłego obwinionego. Możliwe jest to jednakże jedynie w sytuacji, gdy obwiniony jeszcze przed śmiercią wszczął sprawę o uzyskanie odszkodowania. Wówczas są oni uprawnieni do wystąpienia z żądaniem naprawienia szkody w takim samym zakresie jak poszkodowany – mogą dochodzić zarówno odszkodowania, jak i zadośćuczynienia.

28 M. Safjan, *Odpowiedzialność...*, s. 93.

29 E. Bagińska, J. Parchomiuk, *op. cit.*, s. 324.

4. Wnioski

Artykuł 176 Konstytucji RP gwarantuje co najmniej dwuinstancyjne postępowanie sądowe. Jednakże nawet taka gwarancja dwuinstancyjności nie zapewnia, że wydane rozstrzygnięcie będzie zgodne z prawem. Należy mieć na uwadze, że także władza sądownicza może funkcjonować bezprawnie, wyrządzając jednocześnie tym działaniem szkody.

Wprowadzenie nieograniczonej dopuszczalności badania zgodności z prawem rozstrzygnięć sądowych przez sąd prowadzący postępowanie odszkodowawcze bez wątpienia zachwiałby konstytucyjną zasadą instancyjności postępowania sądowego poprzez stwarzanie możliwości podważania przez sądy niższej instancji rozstrzygnięć sądów instancji wyższej, uznając je jednocześnie za niezgodne z prawem. Dlatego też niezbędną przesłanką dla uzyskania odszkodowania za szkodę powstałą w wyniku prawomocnego rozstrzygnięcia sądowego jest uprzednie uzyskanie w odpowiedniej procedurze prejudykatu w postaci niezgodności orzeczenia z prawem³⁰.

W postępowaniu odszkodowawczym dopuszczalne jest dochodzenie naprawienia zarówno szkody majątkowej, jak i niemajątkowej.

Należy jednakże pamiętać, że z perspektywy poszkodowanego najbardziej pożądaną formą jest przywrócenie stanu poprzedniego. Niestety, jak wskazuje praktyka, restytucja ma miejsce niezwykle rzadko, dlatego też najbardziej rozpowszechnioną formę zadośćuczynienia stanowi rekompensata pieniężna.

Zagadnienie ochrony obywateli przed skutkami bezprawnych zachowań władzy publicznej jest ściśle związane z problematyką gwarancji praw człowieka i obywatela oraz realizacji zasady demokratycznego państwa prawnego. Odpowiedzialność odszkodowawcza powinna być ujęta w ramy, które są przejrzyste, spójne i operatywne. Jednakże w obrębie prawa polskiego spełnienie tych warunków jest zadaniem wyjątkowo trudnym, przede wszystkim ze względu na częste zmiany prawa, które to nierzadko mają destabilizujący charakter.

30 *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Legalis, Warszawa 2013.

